

В.К. Іванов

м. Маріуполь

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Сучасний стан економічної системи України, багато в чому зумовлюється розвитком саме промислового сектору, на долю якого приходиться понад 25 % всього експорту держави.

Стратегічне значення цього сектору, необхідність вирішення принципово нових питань організації промислового виробництва у довгостроковій пролонгованій перспективі, зумовили вибір напрямку даного дослідження та його актуальність.

Дослідженню принципів організаційних засад, забезпечення ефективного розвитку промислових підприємств у довгостроковій перспективі, свої наукові дослідження присвячують видатні українські вчені, зокрема О. Амоша, М. Білопольський, В. Гончаров, В. Максимов, Г. Скудар, А. Чухно [1–7] та ін.

Метою даного дослідження є визначення та дослідження принципів засад забезпечення ефективного розвитку промислових підприємств у довгостроковій перспективі.

Закономірності розвитку вуглевидобувних промислових підприємств Донецької області пов'язані із загальногалузевими негативними тенденціями розвитку. До них, у першу чергу, відносять скорочення обсягів видобутку вугіл-

ля, погіршення основних техніко-економічних показників, погіршення якості вугілля (зольність вугілля, що добувається, підвищилася до 36,5 %), зниження продуктивності праці робітників (так, продуктивність праці робітника з видобутку вугілля знизилася до 22,8 тонн на шахтаря у місяць).

На тлі загальних негативних процесів в економіці, вуглевидобувні підприємства зіштовхнулися з низкою специфічних особливостей, до яких, зокрема, відноситься економічно висока вартість видобутку вугілля, що обумовлено застарілою виробничо-технічною базою. Ступінь зносу основних фондів за останні 25 років досягла 70 %. З 10 тисяч одиниць основного стаціонарного устаткування більше, ніж чверть цілком вичерпали свій нормативний ресурс експлуатації [3].

У загальному парку діючого забійного устаткування питома вага очисних механізованих комплексів і прохідницьких комбайнів нового технічного рівня складає всього 2 %, а нових навантажувальних машин і стрічкових конвеєрів менше 0,5 %. На шахтах, що розробляють круті вугільні шари, приблизно 70 % видобутку вугілля дотепер забезпечуються відбійними молотками. За таких умов вимагаються радикальні кроки щодо віднов-

лення основних виробничих фондів, які б відповідали сучасним умовам економічного розвитку.

Внаслідок недостатніх капітальних вкладень у вугільну промисловість Україна має найзастаріліший серед країн СНД шахтний фонд, а його прискорене старіння призвело до формування негативного балансу виробничих потужностей, обсяг яких постійно знижується, корегуючи об'єктивні технічні можливості з видобутку вугілля. Негативна тенденція зниження потужності поки не зупинена і є серйозною загрозою нового зниження обсягів видобутку вугілля в Україні.

Динаміка обсягів капітальних вкладень у вугільну галузь в останні три роки носить позитивну спрямованість, але це лише частково покриває потреби галузі. Позитивним є також і та обставина, що при скороченні фінансування з боку держави обсяг капіталовкладень збільшується.

Несприятливою є і тенденція стосовно цін на вугілля. Сформоване співвідношення цін на вугілля, газ і мазут в Україні далеко не на користь вугілля. Тому деяке підвищення цін на нього може бути виправданим, однак воно обмежується ціновою конкуренцією на світовому вугільному ринку, насамперед із боку Росії, Казахстану, Польщі.

У гірничо-металургійний комплекс входять і підприємства чорної металургії. Потужність цих промислових підприємств Донецької області складає більше половини загального потенціалу виробництва чорних металів в Україні [3,4,5]. Аналіз динаміки обсягів виробництва продукції чорної металургії наведений у **табл. 1**.

Як видно з даних табл. 1. обсяги виробництва основних видів металургійної продукції промисловими підприємствами регіону мають стійку тенденцію росту. Особливо це стосується готового прокату, показники приросту якого — найвищі (+41,9 %), і темпи зростання за роками мають тенденцію до збільшення (+15,6 %, +22,7 %). Необхідно відзначити, що за іншими позиціями промислової продукції цієї групи в 2003 р. темпи приросту знизилися більше, ніж у 2 рази, а обсяги виробництва сталевих труб узагалі скоротилися (-5,3 %).

Закономірності розвитку підприємств металургійної галузі регіону пов'язані і з тим, що у сучасному світі метал залишається основним конструкційним матеріалом. Тенденції світового виробництва й споживання продукції чорної металургії на практиці спростували популярні в 70–80-х роках ХХ сторіччя припущення про перспективи радикального заміщення металу новими композитними матеріалами. Ще одним підтвердженням цього є факт концентрації металургійного виробництва саме в розвинутих країнах, що є лідерами в створенні різноманітних синтетичних замінників, — зокрема, в США, державах ЄС і Японії, де зосереджено 44 % світового виробництва сталі.

У таких умовах регіони, а, відповідно і промислові підприємства, що мають власну металургійну базу, одержують важливі економіко-стратегічні переваги, що і спонукає їх зберігати потужності і, головне, прагнути до технологічного лідерства, забезпечення домінування в секторі продажу високотехнологічної й високорентабельної продукції.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів металургійної продукції у Донецькій області за період 2004–2006 рр.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	Темпи зростання, зниження (-) у %		
				2005 р. до 2004р.	2006р. до 2005р.	2006р. до 2004р.
Чавун — тис. тонн	10858	11683,6	11824,0	7,6	1,2	8,9
Сталь — тис. тонн	12327	14089,8	14998,3	14,3	6,5	21,7
Прокат чорних металів – тис. тонн	10799	12516,7	13809,5	15,9	9,0	27,9
в тому числі готовий прокат — тис. тонн	7316	8458,4	10378,9	15,6	22,7	41,9
Труби сталеві: — тис. тонн	281	340,7	322,9	21,6	- 5,3	14,9
— тис. метрів	20189	22652	17168	12,2	- 24,2	-15,0

З огляду на реальну ринкову ситуацію, пов'язану із загостренням конкуренції, особливо в тих сегментах продажу, що забезпечують реалізацію високорентабельної продукції, розвиток металургійної бази промислових підприємств регіону вимагає великих капіталовкладень.

На наш погляд, одержати такі капітали можливо, тільки завоювавши міцні позиції на світових ринках, що особливо важливо для підприємств металургійного комплексу регіону, діяльність яких більшою мірою орієнтована на зовнішнього споживача. У світі співвідношення між внутрішнім і зовнішнім продажем, змінюючись по регіонах, складає в середньому відповідно 80 % і 20 %.

Для підприємств Донецького регіону, як і для України в цілому, проблемою є те, що це співвідношення виглядає інакше. Так, наприклад, 85 % прокату йде на експорт, і тільки

15 % споживається на внутрішньому ринку країни. За прогнозами, до 2010 року внутрішнє споживання буде складати (це при збереженні високих темпів економічного росту) не більше 8 млн. т. прокату, тобто близько 35 % сучасних обсягів виробництва в Україні. Це означає, що в найближчій перспективі буде збережена значна залежність підприємств галузі від її позицій на світовому ринку.

Ситуація погіршується й тим, що наприкінці 2001 — початку 2002 року Україна всупереч власній волі вступила у торговельні війни, що не обіцяють райдужних перспектив на найближче майбутнє. Основні торговельні обмеження проти українського експорту ініціюються виробниками США й Росії.

По-перше, це відоме рішення Д. Буша про порятуюнок «сталевій індустрії США» від 5 березня 2002 р., що

обмежило імпорт металопрокату до цієї країни. У січні 2001 р. США встановили антидемпінгове мито на українську арматуру в розмірі 41,69 %. У розслідуванні розглядалися, зокрема, постачання Макіївського металургійного комбінату.

Пізніше була встановлена демпінгова маржа в 90,33 % для українського гарячекатаного прокату. Серед головних постраждалих підприємств регіону за цією товарною позицією експерти називають ВАТ «ММК ім. Ілліча», м. Маріуполь [3].

Антидемпінгове розслідування проти українського чавуна і нелегованої сталі в 2001 р. почав також уряд Єгипту, стосовно плоского прокату йде розслідування у Венесуелі, щодо холодного прокату — в Аргентині, а по феросиліцію — в Індії.

Навіть Китай, на який більшість металургів робили ставку в 2002 році, 23 березня 2004 року почав антидемпінгове розслідування проти імпорту холоднокатаного прокату, у тому числі й з України. Географія антидемпінгових і спеціальних розслідувань буде розширюватися разом з українським експортом, а це значною мірою впливає на розвиток промислових підприємств, зокрема Донецького регіону.

Антидемпінгові процеси все ще сприймаються більшістю промислових підприємств регіону як неординарний захід з обов'язковим політичним підтекстом — іноземні держави спеціально закривають для України свої ринки.

Насправді, лавина захисних заходів проти вітчизняних експортерів — нормальна реакція світової економіки на присутність українських товарів, що розширюються. Український експорт, що протягом п'яти останніх років складав майже половину ВВП країни і будь-яким чином стимулювався урядом, із погляду довгострокових тенденцій розвитку промислових підприємств не є, на наш погляд, єдино правильною стратегічною позицією.

Для промислових підприємств металургійного комплексу Донецького регіону схожа зовнішня залежність має особливе значення, тому що основу економіки й експорту регіону складають чорні метали і вироби з них. В результаті, вже в 2001 р. темпи промислового росту в області знизилися у два рази (з 12,2 % у 2000 р. до 6,1 % у 2001 р.), що є негативною тенденцією не тільки на регіональному рівні, але і має значення для всього промислового комплексу України.

Негативні тенденції у металургійному секторі, де темпи зростання обсягів виробництва в 2001 р. знизилися до 4,4 %, складають економічний базис інших, взаємозалежних із ним галузей. Це — вугільна й коксохімічна промисловість. У вугільній промисловості обсяг виробництва в 2001 р. порівняно з 2000 р. зменшився на 4,6 %, у коксохімічній промисловості темпи росту обсягів виробництва знизилися до 1,3 %, причому випуск коксу 6 % вологості навіть скоротився на 1,5 %.

Регіональними особливостями розвитку промислових підприємств цього сектору, таким чином, можна вважати значну орієнтацію розвитку більшості підприємств на зовнішній ринок, на якому далеко не всі країни визнають українські підприємства працюючими в ринкових умовах. Крім того, експорт носить «низько технологічний» характер, а антидемпінгові процеси у світовій практиці найбільше часто порушуються саме проти постачань чорних металів.

Таким чином, розвиток промислових підприємств металургійного комплексу Донецького регіону значною мірою залежить від кон'юнктури світових товарних

ринків, правил торгового протистояння на світовому ринку, від статусу держави в системі світового господарства, і, що особливо важливо, технологічного рівня виробленої продукції [3].

Про значний прогрес у розвитку промислових підприємств цього сектору регіону говорять кількісні показники динаміки експорту чорних металів, що підтверджують знаходження ними статусу повноправних учасників світової торгівлі. Однак якісні характеристики вказують на ряд негативних сторін. Насамперед, це — висока питома вага в експорті продуктів із низьким рівнем переробки (напівфабрикати, чавун) і досить стійка тенденція до її збільшення.

Тобто, промислові підприємства металургійного комплексу Донецького регіону недоодержують значні кошти від експорту, оскільки норма прибутку від продажу напівфабрикатів нижча, ніж від реалізації готової продукції. Експортуючи напівфабрикати й чавун, українські виробники підтримують сировинну базу конкурентів на світовому ринку готового прокату.

За промисловими підприємствами цього сектору закріплюється спеціалізація на виробництві продукції початкової й низької переробки, що є найбільш енерго- і матеріаломісткою, а також найбільш проблемною екологічно.

При цьому рівень експортних цін з України залишається одним з найнижчих у світі (для порівняння: якщо прийняти за еталон ціни ЄС, то їхня ціна відносно вітчизняних напівфабрикатів складає в середньому 85 %, з арматури і товстостінного листа відповідно 80 % і 57 %, стосовно цін продукції виробників з Латинської Америки українські експортні ціни на умовах FOB досягають: з напівфабрикатів — 82 %, арматури — 81 %, з листа — 68 %), а це дає підставу стверджувати, що присутність і конкурентоздатність цих промислових підприємств на зовнішніх ринках поки забезпечується переважно низькими цінами і наявністю в структурі продажів надмірної частки продукції низької переробки.

Характеризуючи закономірності і тенденції розвитку промислових підприємств Донецького регіону в цілому і його гірничо-металургійного комплексу необхідно відзначити, що в умовах процесу економічного зростання, що почався, і наявності ряду позитивних змін, дотепер існує ряд значних проблем, пов'язаних як з особливостями розвитку промислових підприємств, так і з визначеними структурними й соціальними деформаціями [3,5].

У структурі промислового виробництва регіону промислові підприємства гірничо-металургійного комплексу займають значне місце (рис. 1). На їхню частку приходиться 56,4 % (металургія — 42 %, вугільна промисловість — 14,4 %) усього промислового виробництва регіону.

На більшості підприємств цього сектору промисловості регіону, досить гостро постає проблема відновлення виробничих фондів, високою залишається кількість збиткових підприємств, тому до числа першочергових заходів можна віднести негайну потребу у залученні додаткових інвестиційних ресурсів, саме на повномасштабні інноваційні заходи.

Не дивлячись на те, що розміри оборотних коштів підприємств промислового сектору зросли, їхня структура залишається нерациональною, зберігається тенденція наростання як дебіторської, так і кредиторської заборгованості (дебіторська й кредиторська заборгованість підприємств і організацій області за станом на 01.12.2007 склали 29920,3 і 40811,8 млн. грн., відповідно) [3].

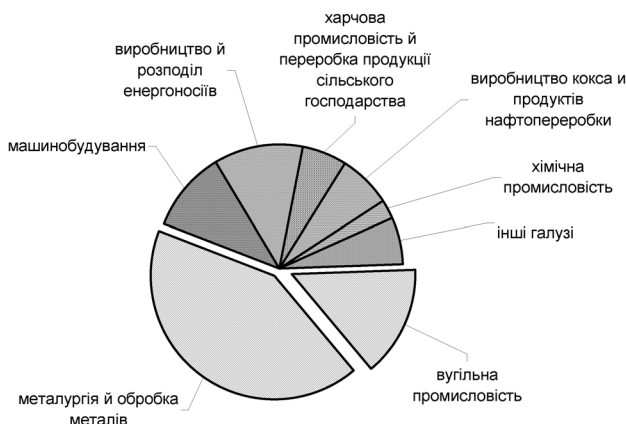

Рис. 1. Структура промислового виробництва Донецької області

Дотепер рівень конкурентноздатності, особливо вугільних підприємств області залишається досить невисоким, як і величина накопичення капіталу. Створені умови для залучення інвестицій поки що не забезпечують їхнього масового надходження. Подальший економічний розвиток промислових підприємств гірничо-металургійного комплексу вимагає пошуку нових підходів, нетрадиційних рішень, максимальної мобілізації ресурсів для ефективного забезпечення основних економічних і соціальних задач виробництва [3,4].

Дослідивши наведені вище статистичні дані, динаміку змін основних економічних показників розвитку промислового сектору окремого промислового регіону, можемо зробити наступні висновки.

Негативно впливають на процеси економічного розвитку тенденції зростання цін виробників промислової продукції, що намітилася, і не переборені ще процеси інфляції, що знижують потенціал економічного зростання. Наявність диспропорції між валютною стабілізацією гривні й рівнем внутрішньої інфляції підриває конкурентноздатність експортних галузей економіки і вже стає відчутним гальмом економічного зростання.

Центральним елементом усіх системних перетворень і економічних реформ є створення багатоскладової конкурентної ринкової економіки зокрема, за допомогою приватизації. Процеси приватизації й роздержавлення, особливо в останні кілька років, набули масштабного характеру [3].

Характеризуючи протікання приватизаційних процесів, все-таки слід зазначити їхню недостатню ефективність, пов'язану з тенденцією диспропорції, що підсилюється, між пропозицією та попитом на об'єкти приватизації. Крім того, залишаються досить складними технологія й механізм приватизації, що не гарантують захисту від адміністративного втручання [3,5]. Це негативно відбивається на поведінці як національного, так і закордонного інвестора, знижується їхня зацікавленість у розміщенні капіталу у виробництво і його прискорене відновлення.

Однією з головних негативних соціальних тенденцій, пов'язаних із проблемами розвитку промислових підприємств гірничо-металургійного комплексу залишається досить скромний рівень заробітної плати, хоча по Україні він є одним із найбільш високих. Частка витрат на оплату праці в структурі собівартості продукції при її абсолютному зростанні має тенденцію до зниження.

Необхідно відзначити, що значним досягненням 2000–2007 рр. є зниження заборгованості по зарплаті (на більшості підприємств її повна відсутність), хоча на вуглевидобувних підприємствах цей показник залишається досить високим. При цьому, розмір пенсій в Україні не перевищує однієї третини від середньої зарплатні, тоді як у розвинутих країнах цей показник вище 70 %.

Наявність гострих проблем, на наш погляд, значно знижує ефективність розвитку промислових підприємств гірничо-металургійного комплексу, потребує негайного розв'язання задач розробки ефективних механізмів ініціювання економічного розвитку, стимулювання інноваційної складової росту й прогресивних структурних змін, що, у свою чергу, дозволить кардинально змінити динаміку розвитку.

Таким чином у майбутніх дослідженнях слід сконцентрувати увагу на всебічному обґрунтуванні закономірностей та залежностей щодо забезпечення ефективного розвитку промисловості у довгостроковій перспективі.

Література

1. Амоша О. І. Особливості поліпшення інвестиційної діяльності у промисловості. // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб. науч. труд. — Донецк: Донецчина, 2000. — С.10–11.
2. Белопольский Н. Г. Энвайроника — наука о развитии и совершенствовании общества и мира.— Донецк-Мариуполь: ИЭП НАН Украины, 1997. — 331 с.
3. Гончаров В. М., Солоха Д. В., Фесіна О. А., Мухопадов В. К., Кузнецов О. О. Підвищення ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства за умов ринкового оточення: Монографія.— Донецьк: СПД Купріянов В. С., 2007. — 202 с.
4. Максимов В. В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка и использование).— Луганск: ВНУ им. Владимира Даля, — 2002. — 360 с.
5. Максимов В. В. Использование системного подхода при исследовании экономического потенциала региона // Вісник Східноукраїнського національного університету. Економічні і технічні науки. — 2000. — № 3 (25). — С. 38–41.
6. Скударь Г. М. Повышение экспортного потенциала крупного машиностроительного предприятия: стратегия и тактика // Донбассинвест. 2000. — № 3. — С. 50–51.
7. Чухно А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины // Экономика Украины. — 2001. — № 3. — С. 42.